

४

नचिकेता

9391

४६

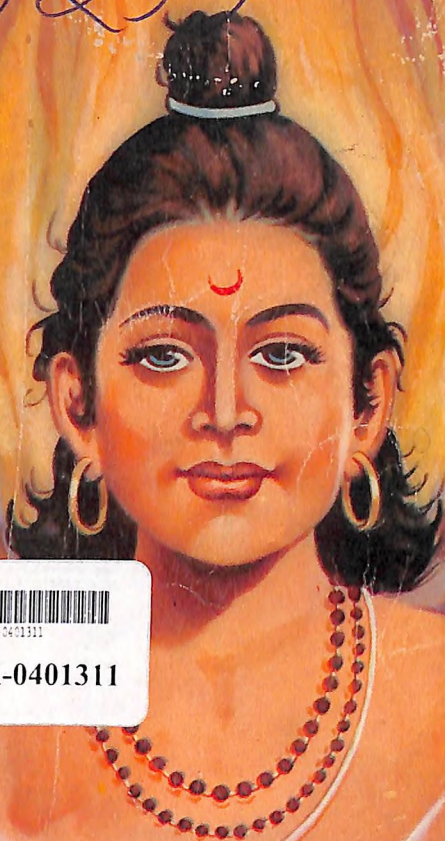
'कैपु' लक्ष्मीनरसिंह शास्त्री

9399

BVBK-0401311

BVBK-0401311

वा.च. बा.वा.

9399

६११८२

पुष्प ४

नचिकेता

लेखक

‘कैपु’ लक्ष्मीनरसिंह शास्त्री

अनुवादक

प्रभाकर पुराणिक

मुख्य संपादक

BVBK-0401311

BVBK-0401311

भारत-भारती (मराठी संस्करण)

रुईकर पथ, नागपूर-२

प्रकाशक
भारत-भारती (मराठी संस्करण) बाल पुस्तकमाला

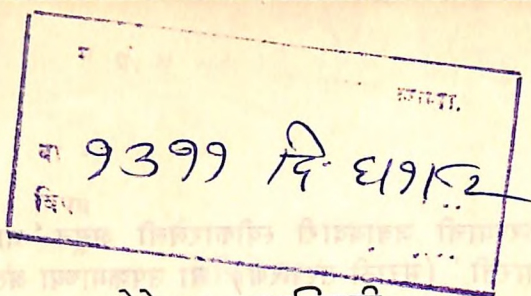
प्रभाकर फैजपूरकर
मंत्री
श्री. बाबासाहेब आपटे स्मारक समिती
रुईकर पथ, नागपूर, महाराष्ट्र

संपादक—मराठी संस्करण
सुरेश दत्तात्रेय देशपांडे

पहिली आवृत्ती—जुलै १९८०
दुसरी आवृत्ती—एप्रिल १९८१

मूल्य रु. २-००

मुद्रक
चंद्रकांत तापस
श्री प्रसाद मुद्रण, ८ वर्धा मार्ग, नागपूर-१२

थोडे उपक्रमाविषयी

आपल्या पूर्वजांचे स्मरण म्हणजे कर्तृत्वाच्या प्रेरणेचा अखंड स्रोत. त्यांच्या जीवनातून आपल्याला नेहमीच बोध आणि मार्गदर्शन मिळत आलेले आहे. केवळ भारतीयांनाच नव्हे, तर जगातील साऱ्या मानवांना, आपले हे सांस्कृतिक धन म्हणजे एक कुतूहलाचा विषय आहे.

आपला गौरवशाली इतिहास ज्यांनी निर्माण केला, त्या महान व्यक्तींची जीवनचरित्रे सरळ, सोप्या आणि सहज पद्धतीने सादर करण्याचे कार्य बंगलोरच्या 'राष्ट्रोत्थान परिषदे' ने सुरू केले. कन्नड आणि इंग्रजी भाषांमधून लिहिलेल्या छोट्या-छोट्या पुस्तकांच्या रूपाने हा इतिहास नव्या पिढीपर्यंत पोचविण्याचे हे कार्य आहे. मुळात ही चरित्रे कन्नड भाषेमध्ये लिहिलेली आहेत.

नागपूरच्या 'श्री. वावासाहेब आपटे स्मारक समिती' ने या चरित्रांचे मराठी अनुवाद प्रकाशित

७७११३ दि १९६९

करण्याची जबाबदारी स्वीकारलेली असून 'भारत-भारती' (मराठी संस्करण) या उपक्रमाच्या अंतर्गत हे प्रकाशनकार्य चालू आहे.

आपले ऐतिहासिक महापुरुष, ऋषी-मुनी, सम्राट, वीर, योद्धे, साधुसंत, राजनीतिज्ञ, कलावंत इत्यादी साऱ्यांचा समावेश या पुस्तकमालेत आहे.

हा अक्षय ठेवा उमलत्या पिढीच्या स्वाधीन करीत असता त्या कार्यात आपल्यालाही काही वाटा उचलता आला, यावद्दल आम्हाला आनंद वाटतो. आपणासही हा उपक्रम आवडेल आणि आपले सहकार्य या उपक्रमास लाभेल, असा विश्वास आहे.

विनीत
सुरेश दत्तात्रेय देशपांडे
संपादक

नचिकेता

प्रत्यक्ष यमराजाकडून ज्याने
उपदेश आणि ज्ञान मिळविले तो
हा धैर्यशाली बालक. लहानपणा-
पासूनच अतिशय जिज्ञासू. “मी
तुला, मृत्यूला दान दिलं आहे,”
असे त्याचे वडील रागाच्या भरात
उद्गारले आणि नचिकेत्याने त्याचा
वरदान म्हणून आनंदाने स्वीकार
केला. आपल्या विनयाने आणि
नम्रतेने यमराजाला संतुष्ट करून
यमदेवाकडून त्याने अग्निविद्या व
आत्मज्ञान प्राप्त केले; इतरांनाही
आत्मोद्धाराचा मार्ग दाखविला.
असा हा महान बाल ऋषी
नचिकेता.

१३११ दि. ६११.२

विषय

नचिकेता

लहानसा मुलगा ! मोठ्यांपासून पुष्कळ काही शिकावे इतक्या लहान वयाचा.

परंतु थोरामोठ्या महर्षींनी त्याची प्रशंसा केली. त्याच्या वडिलांना ते म्हणाले, “असा गुणवान पुत्र आपणास लाभला. धन्य झालात तुम्ही !”

त्या मुलाने प्रत्यक्ष यमराजाकडून विद्या शिकून घेतली, वर मिळवला. यमराजाने त्याची पाठ थोपटली. असा हा पुण्यपुरुष म्हणजेच नचिकेता.

जगात ज्ञानापेक्षा मोठे दुसरे कोणतेच धन नाही. जगातले अमूल्य ज्ञान मिळवून ते दुसऱ्याला देणारे ज्ञानदाते पुण्यपुरुषच असतात.

नचिकेत्याने लहानपणीच अपार ज्ञान मिळवले. ते जगाला दिले. नचिकेता वाल-ऋषी झाला.

उद्दालक-विश्ववरा

ऋषींचे जीवन अत्यंत पवित्र असते, “सर्वेजनाः सुखिनो भवंतु ।” — सगळ्यांचे कल्याण होवो. सगळे सुखी होवोत; हेच त्यांच्या जीवनाचे लक्ष्य. स्वतः वेदांचा अभ्यास करावा, तो योग्य व्यक्तींना शिकवावा, दान करावे, दान घ्यावे, यज्ञ करावा, तपश्चर्या करावी हेच त्यांचे रोजचे कार्य.

असे लोक जेथे राहतात त्याला तपोवन म्हणतात. एका तपोवनात अनेक ऋषी राहतात. त्यांच्या घरांना आश्रम म्हणतात. त्याचे छप्पर झाडपाल्याने, गवताने शाकारलेले असते.

अशाच एका तपोवनात उद्दालक नावाचे ऋषी, त्यांची पत्नी विश्ववरा हिच्यासह राहात होते.

उद्दालक विद्वान होते. त्यांनी कित्येक यज्ञ केले होते. अन्नदान करणाऱ्यांमध्ये त्याचे नाव सर्वप्रथम असायचे. उद्दालक ऋषींचे घराणें त्यांच्या पूर्वजांपासून अन्नदानासाठी प्रसिद्ध होते. म्हणून

लोक त्यांना वाजश्रवस या नावाने हाक मारीत असत. वाजश्रवस याचा अर्थ आहे विशेष अन्नदान करणारा.

वाजश्रवस ऋषींमध्ये गुणांवरोवर एक दोष होता. तो म्हणजे त्यांचा धगधगत्या आगीसारखा राग. ते क्षणात भडकायचे. जर का ते रागावले, तर त्यांच्या समोरचे सगळे भस्म व्हायचे. इतका प्रचंड राग.

परंतु मनाने ते अतिशय भोळे होते. त्यांचा राग एकदा शान्त झाला, की मग त्यांच्यासारखा माणूस दुसरा नाही.

त्या उलट, विश्ववरा ही शांत स्वभावाची साध्वी होती. घरकाम अगदी व्यवस्थित सांभाळायची आणि आपल्या पतीला त्याच्या यज्ञयागात मदत करायची. पती हाच आपला परमेश्वर आहे, असे समजणारी ती एक पतिव्रता होती.

पण त्यांना पुत्र नव्हता. म्हणून ती दुःखी होती. ती रोज देवाला प्रार्थना करायची— “ देवा,

आमच्या वंशाचा दिवा पुढे तेवत ठेवणारा एखादा पुत्र आम्हाला दे." पत्नीचे हे दुःख बघून वाजश्रवस तिचे सान्त्वन करायचे. म्हणायचे, " विश्ववरे, रडू नकोस. पुत्र व्हावा म्हणून मी यज्ञ करीन. देव-देवतांना प्रसन्न करून घेईन."

आणि वाजश्रवसांनी यज्ञ केला. देवता संतुष्ट झाल्या. विश्ववरा गर्भवती झाली. एका शुभ मुहूर्तावर तिने एका पुत्राला जन्म दिला. दोघांनाही खूप आनंद झाला. वाराव्या दिवशी वारसे केले आणि नाव ठेवले— नचिकेता.

सोन्यासारखा धमक रंग, चमकणारे सुंदर डोळे, चाफेकळीसारखे नाक, दुधाच्या सायीसारखे मऊ-मऊ गाल, ओठावर मधुर हास्य, असा तो देखणा मुलगा. बघणारा त्याला लाडाने जवळ घेई. त्याचा मुका घेई आणि म्हणे, किती सुंदर !

बाल नचिकेता

लहानगा नचिकेता हळूहळू पावले टाकू लागला. दुडूदुडू धावू लागला. तोतडे बोंबडे बोलू लागला. तो लुटलुटू चालत आपल्या वडिलांच्या यज्ञमंडपा-

पर्यंत जायचा. दूर उभा राहायचा आणि मंत्र ऐकत बसायचा.

आई स्तोत्र म्हणे, ते ध्यान देऊन ऐकायचा, म्हणायचा, “आई, मला शिकव न गं.” आईकडून त्याने अनेक स्तोत्रे शिकून घेतली. तो एकपाठी होता. एकदा सांगितले की त्याला दुसऱ्यांदा सांगा-यची गरज नसे. तो स्वतःच म्हणून दाखवायचा, त्याची स्मरणशक्ती फार तीव्र होती.

इतर मुलांप्रमाणे नचिकेता खेळत-हुंदडत नसे, खोड्या करीत नसे.

सूर्योदय व्हायच्या आधी तो उठायचा. स्नान करून स्तोत्र, पाठ वगैरे म्हणायचा आणि देवपूजे-साठी बगिच्यातून फुले तोडून आणायचा. आई गायीची पूजा करायची. तिच्याबरोबर हाही पूजा करायचा. नंतरच दूध प्यायचा.

वाजश्रवस यांच्या गोशाळेत शेकडो गायी होत्या. राजे-महाराजे, सावकार-श्रीमंत यांच्याकडे वाजश्रवस यज्ञ करायला जात. तेथे त्यांना दक्षिणा

म्हणून गायी मिळायच्या. त्या काळात गोधन श्रेष्ठ मानले जात होते. ज्याच्याजवळ गायी अधिक तो अधिक श्रीमंत.

एक दिवस गायीची पूजा करीत असताना नचिकेत्याने आपल्या आईला विचारले— “आई, गायीची पूजा का ग करतात?”

“बेटा, गाय आपल्याला दूध देते. दूध घेतल्यानं आपण तेजस्वी होतो. दूध हा सगळ्यात श्रेष्ठ आहार असून गायीपासून तो आपल्याला मिळतो, म्हणून गायीला ‘गोमाता’ म्हणतात.”

“ते सगळं ठीक ग, पण गाय दूध देते म्हणून तिची पूजा का वरं करायची?”

“अरे, गाईची पूजा करणं, तिला नमस्कार करणं हे आईची पूजा करण्याइतकं पुण्याचं आहे. तिला प्रदक्षिणा घातली की तीर्थयात्रेचं पुण्य मिळतं.”

नचिकेत्याला आईचे हे बोलणे म्हणजे काही तरीच वाटले. पटले नाही, तो आईला म्हणाला;

“ठीक, तर आता मला सांग, पुण्याचा लाभ काय ?”

“तू ऐकलेलं नाही ? पुण्यानं स्वर्ग मिळतो. स्वर्ग म्हणजे देवदेवतांचं वसतिस्थान. तिथं सगळ्या प्रकारची सुखं मिळतात.”

आईच्या या गोष्टी ऐकून नचिकेत्याला पटकन त्याचा मित्र सोमा याची आठवण झाली. सोमा एक गरीब ऋषिपुत्र होता. नचिकेता म्हणाला, “आई, बिचाऱ्या सोमाकडे एक देखील गाय नाही. ए, आपण आपली एखादी म्हातारी गाय त्याला देऊन टाकायची का ? तो रोज तिची पूजा करील, मग त्यालाही स्वर्ग मिळेल.”

विश्ववरा त्याला मध्येच हटकून म्हणाली, “नाही बेटा, असं नाही करू कधी. म्हातारी गाय दान दिल्यानं पाप लागतं. कारण ती दूध देत नाही. त्यामुळे दान घेणाऱ्याला काहीच लाभ मिळायचा नाही. अशी गाय दिल्यानं आपण नरकात जाऊ.”

“नरकात मनाला आवडणारी सुखं नाहीत का आई ?” नचिकेत्याने आईला पुन्हा प्रश्न विचारला. आई म्हणाली, “पाप करणाऱ्यांना सुख कुठून मिळणार ? पापी लोकांना यमदेव कठोर, कडक शिक्षा करतात. हे वघ नचिकेता, या सगळ्या गोष्टी शिकून ध्यायच्या म्हणजे खूप अभ्यास करायला हवा बेटा.”

नचिकेता ताडकन म्हणाला, “तर आई, मी तावडतोव अभ्यासाला लागतो.”

त्याच क्षणापासून त्याच्या मनात अभ्यासाची तीव्र इच्छा निर्माण झाली.

मला विद्या हवी

वाजश्रवस यांनाही तेच वाटत होते. त्यांनी शुभ मुहूर्त बघितला आणि नचिकेत्याच्या अभ्यासाला सुरुवात केली. तल्लख बुद्धीच्या नचिकेत्याने काही दिवसातच लहान-लहान वाक्ये लिहिणे शिकून घेतले.

एके दिवशी वाजश्रवस यांच्या कुटीत महर्षी

आचार्यजी आले. लहानग्या नचिकेतासाठी त्यांनी एक आंबा आणला होता. आचार्यांना बघून नचिकेत्याने त्यांना नमस्कार केला व तो त्यांच्या मांडीवर जाऊन बसला. आचार्यांनी त्याच्या हातात आंबा दिला. त्याचा लाड केला. नचिकेता म्हणाला, “मला आंबा नको.”

“मग काय हवं बेटा तुला ?” आचार्यांनी विचारले.

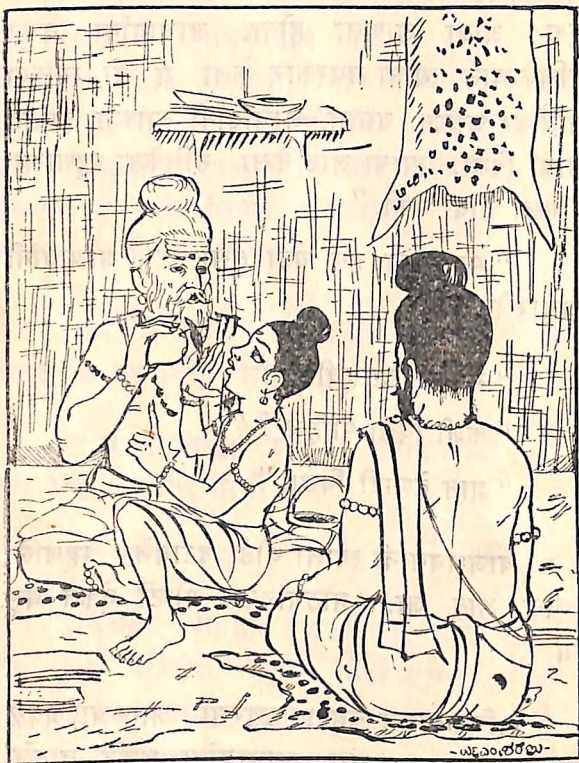
“मला विद्या हवी.”

“कशी विद्या पाहिजे ?”

“ज्ञान देणारी विद्या.”

वाजश्रवसांनी त्याला थोडे दटावले. म्हणाले, “चल आत जा. मोठ्यांच्या गोष्टी ऐकत बसू नये.”

नचिकेत्याचा चेहरा उतरला. आत आईजवळ जाऊन तो रडत बसला. आचार्यांना वाईट वाटले. ते म्हणाले, वाजश्रवसजी आपण मुलाला दटावले, हे चांगलं नाही केलं. अहो, मुलगा किती चांगला

“ मला विद्या हवी.”

आहे तुमचा ! त्याने आंवा घेतला नाही. विद्या मागितली. आपल्याला आनंद व्हायला हवा होता. मला वाटतं हा कुणी तरी मोठा माणूस होईल. त्याची मौंज करा आणि त्याला विद्याभ्यासाला लावा.

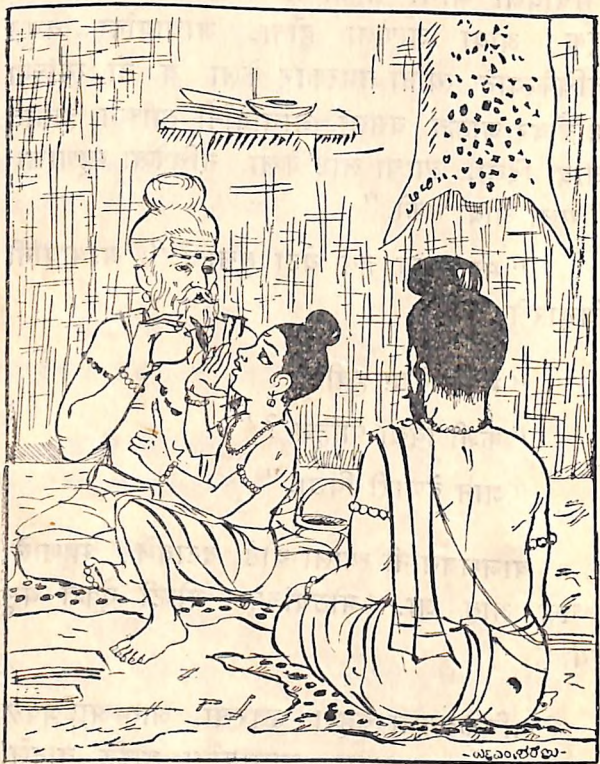
वाजश्रवस गप्प राहिले. आचार्य म्हणत होते, ते खरे होते. ते आचार्यांना म्हणाले, “तुम्ही म्हणता तेच करीन. पण आपल्याला मी एक विनंती करतो. प्रार्थना आहे माझी.”

“सांगा काय ती.”

“आपल्याच हातून नचिकेत्याचे शिक्षण व्हावे अशी माझी इच्छा आहे.”

“अगदी आनंदानं. अहो, इतका उत्तम शिष्य मला आणखी कुठं मिळणार ? अशा शिष्याला विद्या दिल्यानं गुरुचीच कीर्ती वाढते.”

तपोवनाच्या कुटीतच नचिकेत्याची मुंज झाली. मुंजीला उपनयन संस्कार म्हणतात. तो संस्कार झाल्यावरच वेदविद्या शिकायचा अधिकार प्राप्त

- ५६००८०८० -

“ मला विद्या हवी.”

आहे तुमचा ! त्याने आंवा घेतला नाही. विद्या मागितली. आपल्याला आनंद व्हायला हवा होता. मला वाटतं हा कुणी तरी मोठा माणूस होईल. त्याची मौंज करा आणि त्याला विद्याभ्यासाला लावा.

वाजश्रवस गप्प राहिले. आचार्य म्हणत होते, ते खरे होते. ते आचार्यांना म्हणाले, “तुम्ही म्हणता तेच करीन. पण आपल्याला मी एक विनंती करतो. प्रार्थना आहे माझी.”

“सांगा काय ती.”

“आपल्याच हातून नचिकेत्याचे शिक्षण व्हावे अशी माझी इच्छा आहे.”

“अगदी आनंदानं. अहो, इतका उत्तम शिष्य मला आणखी कुठं मिळणार ? अशा शिष्याला विद्या दिल्यानं गुरुचीच कीर्ती वाढते.”

तपोवनाच्या कुटीतच नचिकेत्याची मुंज झाली. मुंजीला उपनयन संस्कार म्हणतात. तो संस्कार झाल्यावरच वेदविद्या शिकायचा अधिकार प्राप्त

होतो. त्यानंतर मुलाला 'वटू' किंवा "ब्रह्मचारी" म्हणतात.

नचिकेत्याची मुंज झाली.

उपनयन संस्कार झाला की विद्यार्थ्याला विद्या शिकायला गुरुच्या घरी जावे लागते. तसा नचिकेता गुरुकडे जायला निघाला. वाजश्रवस त्याला म्हणाले, "बेटा नचिकेता, विद्यावान हो. आपल्या गुरुचं मन दुखेल अशी कुठलीही गोष्ट करू नको. नम्रतेनं गुरुजींची सेवा करून त्यांना प्रसन्न ठेव. विद्या घे."

गुरुच्या घरी विद्यार्थी राहतात, त्याला गुरुकुल म्हणतात. ब्रह्मचारी गुरुकुलात राहूनच अभ्यास करतात. गुरुजींच्या आज्ञेचे, गुरुकुलाच्या नियमांचे पालन करावेच लागते. त्या काळी ब्रह्मचान्याला गुरुकुलात राहून, भिक्षा मागून आपलं भोजन मिळवावं लागत असे.

आपल्या आश्रमातून जाण्यापूर्वी नचिकेता आईकडे परवानगी मागायला गेला. तिच्या पाव-

लांना स्पर्श करून नमस्कार केला आणि म्हणाला,
“आई, आशीर्वाद दे.”

आपला मुलगा विद्या शिकायला गुरुकुलात जात आहे, हे बघून विश्ववरा आनंदात होती. पण तो आता घर सोडून जात आहे म्हणून तिला दुःखही होत होते. आईची ममता ! तिच्या डोळ्यांत टचकन पाणी आले. पण ते आवरीत ती म्हणाली, “बाळा, आजपासून गुरुजीच तुझे आई-वडील. गुरुकुल हेच तुझं घर. ज्ञान देणारे हेच तुझे देव. त्यांची आज्ञा पाळणं हेच तुझं खरं व्रत.”

नचिकेता गुरुजीबरोबर निघाला. आई मनात थोडी दुःखी होती. “आपला बाळ गुरुजींच्या आश्रमात कसा राहील-काय करील-काय खाईल-कुठे झोपेल ?” असेच विचार तिच्या मनात सतत येत होते. किंचित काळजी वाटत होती. आईच ती !

वाजश्रवस तिला शान्त करीत होते. म्हणत होते, “अगं, उगीच का काळजी करतेस. तुझा

मुलगा आश्रमात घरच्यापेक्षा जास्त आनंदात राहील. चांगला सुखात राहील.”

गुरुकुल भूषण

आई-वडिलांना सोडून नचिकेता गुरुघरी आला. सुरुवाती-सुरुवातीला त्याला आश्रमातील नियम पाळणे कठिण गेले. पण नंतर सवय झाली. हळू हळू सगळे नियम त्याला सोपे वाट लागले. घरची आठवण येईनाशी झाली.

त्याच्या येण्याच्या आधीपासून आश्रमात इतर किती तरी विद्यार्थी होते, पण आश्रमाचे नियम पाळण्यात नचिकेत्याचा क्रमांक पहिला होता. तो सगळ्यांचा आदर्श झाला. तो सगळ्यांच्या आधी पहाटे उठायचा, नदीवर जायचा, स्नान करायचा, संध्या करायचा. सूर्योदयाबरोबर तो वेदाचे पाठ म्हणू लागायचा. गुरुजी उंच आसनावर बसून पाठ शिकवीत. विद्यार्थी खाली चटईवर मांडी घालून बसत. गुरुकडून पाठ घेत.

पाठ झाला की तपोवनात काखेत झोळी घेऊन तेथे राहणाऱ्या इतर ऋषींच्या दारात जावे

लागे. भिक्षा मागावी लागे. भिक्षेत जे मिळेल ते गुरुजींच्या आज्ञेने सगळ्यांच्या सोबत खावे लागे. दुपारी आश्रमातील इतर कामे असत. स्वतःचे कपडे धुणे, पाठशाळा झाडून-सारवून साफ करणे, आपल्या आचार्यांच्या व स्वतःच्या यज्ञासाठी समिधा गोळा करणे, आश्रमातल्या झाडांना पाणी घालणे, गायींना चारा घालणे वगैरे. आचार्यांच्या आज्ञेचे पालन करणे हे नचिकेत्याचे अत्यंत प्रिय काम होते.

“नचिकेता...” असा गुरुजींच्या तोंडून शब्द निघतो न निघतो तोच- “काय गुरुजी” असे म्हणून नचिकेता तडक हजर व्हायचा. तो गुरुजींच्या मुखाकडे वघायचा मात्र, वस गुरुजींचे कोणते काम आहे, हे तो चटकन ओळखून घ्यायचा आणि “होय गुरुजी” असे म्हणून तेथून पळतच निघायचा.

आपले वागणे, व्यवहार यामुळे नचिकेत्याने आपल्या गुरुजींचे मन जिंकून घेतले होते. त्यांना प्रसन्न करून सगळी विद्या शिकून घेतली.

कुठलाही पाठ असो, पहिल्याच सांगण्यात नचिकेता तो शिकून घ्यायचा. रोज नवनवीन पाठ फक्त नचिकेत्यालाच शिकवले जायचे.

अशा एकपाठी शिष्याला शिकवण्यात गुरु-जींनाही आनंद व्हायचा. आश्रमात येणारे पाहुणे ऋषी नचिकेत्याला बघून त्याची प्रशंसा करायचे. म्हणायचे, “अहो, हे रत्न आहे रत्न ! अशा मुलाला जन्म देणारे आई-वडील खरोखरच धन्य आहेत. ”

यमराजाविषयी जिज्ञासा

एकदा आश्रमात एक दुःख देणारा प्रसंग घडला. त्यावेळी नचिकेता फक्त बारा वर्षांचा होता. त्याची आवडती कपिला गाय मेली. तिच्या गळ्यात हात टाकून नचिकेता ढसढसा रडला.

आचार्यांनी त्याला समजावले. म्हणाले, “बाळ नचिकेता, अरे, गाय म्हातारी होती. मेली ती. आता रडून काय उपयोग ? जे मरतात ते पुन्हा जिवंत होऊ शकत नाहीत. या जगात प्रत्येकाला एक ना एक दिवस मरावंच लागतं.”

“ पण गाय तर तीच आहे ना गुरुजी ? ”

“ हो पण आता हे फक्त तिचं शरीर आहे. तिचे प्राण तर यमराज घेऊन गेले. यमराज ही मृत्यूची देवता आहे. ”

गुरुजींचे हे बोलणे ऐकताच त्याला आपल्या आईचे शब्द आठवले. तो म्हणाला, “ हो गुरुजी, माझी आईसुद्धा हेच म्हणत होती. तेव्हापासून यमराजाला वधण्याची इच्छा होत आहे. ”

आचार्य हसून म्हणाले : “ यमराजाला वधणं इतकं सोपं नाही. कारण यमराजाजवळ जाणं म्हणजे मरणच. मेलेला प्राणी पुन्हा जिवंत नाही होऊ शकत. ”

नचिकेता निराश झाला. तरीही अगदी दबक्या आवाजात त्याने गुरुजींना विचारलेच, “ गुरुजी, मग यमराजाला वधणं कसं शक्य होईल ? ”

“ अत्यन्त धैर्यवान तपस्व्यांनाच ते शक्य आहे. बेटा. परंतु तसा प्रयत्न अजूनपर्यन्त कुणी केला

यमराजाने नचिकेत्य

1947

9399

25/6/13

同治

अग्निविद्या दिली.

२६ / नचिकेता

नाही. हं.... चल, सोड या गोष्टी.... चल.... उठ
सूर्यास्त झाला आहे.”

आचार्य निघून गेले. नचिकेता उठला. पण
त्याचे मन म्हणत होते—कधी ना कधी, कुठल्या
ना कुठल्या तऱ्हेनं मला यमराजांना वधायचेच
आहे.

दिवस निघून गेले.

विश्वजित यज्ञ

इकडे नचिकेत्याचे वडील वाजश्रवस यांनी
‘विश्वजित’ यज्ञाचा संकल्प केला. यज्ञ करायचे
ठरवले. तपोवनातल्या सगळ्या ऋषींना आमंत्रणे
घाडली. गुरुकुलात स्वतः जाऊन सर्व ऋषींना
आणि आचार्यांना आमंत्रण देताना ते म्हणाले,
“आचार्य, यज्ञासाठी आपण आपल्या सगळ्या
शिष्यांना घेऊन या. सोबत नचिकेत्यालाही
आणा. ”

ठरलेल्या दिवशी आचार्य आपल्या शिष्यांना
घेऊन निघाले. रस्त्यात नचिकेत्याने आचार्यांना

विचारले, “गुरुजी, माझे वडील विश्वजित यज्ञ का करीत आहेत ?”

“वत्सा-वाळा, विश्वजित याचा अर्थ जग जिंकणं. जगातली सगळ्यात श्रेष्ठ कीर्ती आणि स्वर्गात अपार सुख मिळवायला तुझे वडील हा यज्ञ करीत आहेत.”

“पण आई तर म्हणाली होती की स्वर्ग मिळावा म्हणून पुण्य करावं लागतं.”

“हो बेटा. या यज्ञाने पुण्य प्राप्त होतं. या यज्ञात लक्ष-लक्ष लोकांना अन्नदान करावं लागतं, गायी दान कराव्या लागतात. आपल्याजवळ आहे नाही ते सगळं दान करावं लागतं. यज्ञाचा तोच नियम आहे.”

“असं ! तर काय-काय दान करावं लागतं गुरुजी ?” नचिकेत्याने चकित होऊन विचारले.

“धन, सोनं, वस्तू, वाहनं अशा कोणत्याही गोष्टी. ज्या वस्तू आपल्या अतिशय आवडीच्या आहेत, पण त्या दुसऱ्याच्याही उपयोगाच्या आहेत, अशा वस्तूंचं दान केलं तर पुण्य अधिक मिळतं.”

“गुरुजी, मी माझ्या वडिलांचा लाडका मुलगा आहे. माझंही दान देऊ शकतात का ते ?”

आचार्य हसत-हसत म्हणाले, “नचिकेता, अरे, कसा विचित्र प्रश्न विचारतोस तू ? तुला दुसऱ्याला दान देऊन टाकण्याची गरजच काय ? भिऊ नको. तुझं दान नाही देणार.”

सूर्य डोंगराआड जात होता. संध्याकाळ होत होती. आचार्य आणि नचिकेता कुटीपर्यंत येऊन पोचले. नचिकेता धावत धावत आत गेला. आईला नमस्कार केला आणि तिला विलगला. किती दिवसांनी तो आपल्या आईला भेटत होता.

विश्वजित यज्ञ सुरू झाला. मंगलवाद्ये वाजू लागली. हजारो विद्वानांची सभा भरली. शेकडो ऋषी आणि मुनी चर्चा करू लागले. वेदमंत्रांचे घोष घुमू लागले. वाजूच्या दऱ्या-खोऱ्यात आवाज उमटू लागला. आकाशापर्यंत तो पोचू लागला. वाजश्रवस यज्ञाच्या कामात मग्न होते.

वाजश्रवांचा स्वभाव सगळ्यांना ठाऊक होता. ऋषींनी त्यांना आधीच सांगून ठेवले होते—
“वाजश्रवसजी, आपण आपला राग आवरा वरं !
यज्ञकाळात आपण जे जे बोलाल ते पूर्ण करा.
नाही तर यज्ञ फुकट जाईल. फळ मिळणार नाही.”

वाजश्रवस अत्यन्त शान्तपणे कामाला लागले.

वडिलांनी असे का केले ?

गायी दान करण्याची वेळ आली. यज्ञ करणाऱ्या पुरोहितांनी त्यांना म्हटले, “दानाची वेळ झाली. दान-दक्षिणा म्हणून गायींना घेऊन या.”

वाजश्रवसांनी शिष्यांना सांगून गोशाळेत बांधलेल्या गायी इकडे आणायला सांगितल्या. हजारो गायी यज्ञमंडपाच्या समोर ओळीने बांधून ठेवल्या. नचिकेता तेथे गेला आणि गायींना न्याहाळू लागला. त्यातील काही गायी फार रोड होत्या. अशक्त, मान खाली करून पाणी पिण्याची किंवा चारा खाण्याची शक्तीदेखील त्या गायींच्या मानेत नव्हती. काहींचे दात पडले होते. काही

गायी तर इतक्या दुवळ्या होत्या की, प्रवळ हवेच्या झोताने पडून गेल्या असत्या. त्यात दूध देणारी कुठलीच गाय नव्हती.

ते बघून नचिकेत्याला फार दुःख झाले. तो विचार करू लागला— “वडिलांनी असं का केलं? निरूपयोगी गायींचं दान करून कुठलं आणि कसं पुण्य मिळणार आहे? या गायींना कोणीही पाळणार नाही. बहुतेक याच कारणानं आपले वडील अशा गायी दुसऱ्यांच्या माथी मारीत आहेत. स्वर्ग मिळावा म्हणून इकडे हा यज्ञ सुरू आहे. पण अशा निरूपयोगी दानानं स्वर्ग नाही; नरक मात्र मिळेल.”

नरकाची आठवण होताच नचिकेता धावरला. मनात म्हणाला, “नाही, नाही. माझे वडील नरकात नाही जाणार. मी नाही जाऊ देणार. वाचवीन मी त्यांना. पण—पण त्यांना हे मी कसं समजावून सांगू? माझ्यावर ते रागावतील मी असं म्हटलं तर. तर—तर मी काय करू?”

नचिकेत्याने खूप विचार केला. पण वेळ अगदीच कमी होता.

“जा, तुला मृत्यूला दान दिले”

अखेर त्याला एक उपाय सुचला.....

“आवडणाऱ्या वस्तू दानात द्याव्या असा यज्ञाचा नियम आहे. पण वडील प्रिय वस्तू लपवून न आवडणाऱ्याच गोष्टी दान करीत आहेत. त्यात त्यांचा मोह असेल. वडिलांचं सगळ्यात जास्त प्रेम तर माझ्यावर आहे. मला जर त्यांनी दानात देऊन टाकले तर सगळं काही ठीक होईल.”

वडिलांचे भले व्हावे म्हणून नचिकेत्याने स्वतः दान म्हणून जाण्याचा निश्चय केला. त्याग यालाच म्हणतात.

तो वडिलांजवळ गेला आणि हळूच म्हणाला :

“वावा, तुम्ही मला कुणाला दान करणार?”

वाजश्रवस आश्चर्याने आपल्या मुलाकडे बघू लागले. क्षणभर थांबले. त्याला त्यांनी उत्तर दिले

नाही. ते दानाच्या तयारीला लागले. नचिकेता दुसऱ्यांदा म्हणाला, “बाबा, तुम्ही मला कुणाला दान देणार आहात ? ”

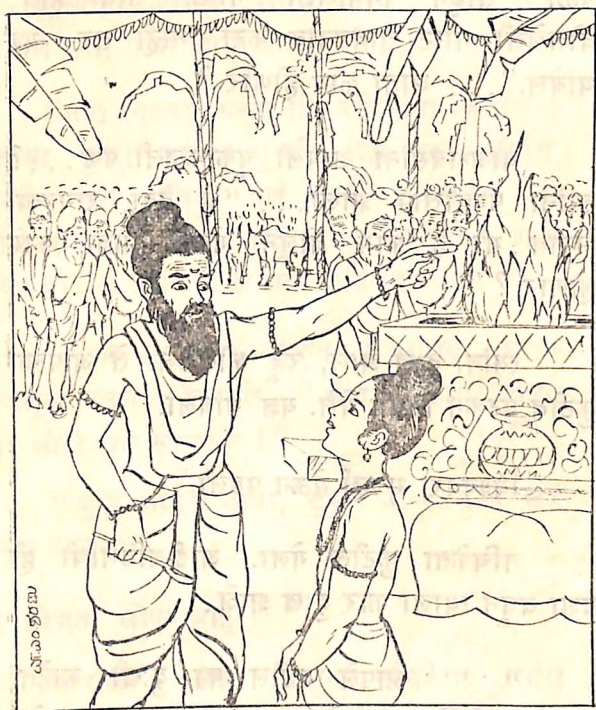
वाजश्रवस रागावणार होते. पण त्यांनी आपला राग गिळला.

नचिकेत्याला वाटले-आपण म्हणतो ते त्यांना नीटसं कळलं नसेल. म्हणून तो सगळ्यांना ऐकू जाईल अशा मोठ्या आवाजात म्हणाला, “सांगा बाबा, तुम्ही मला कुणाला दान देणार ? ”

हे सगळ्यांनी ऐकले. वाजश्रवस आपला राग आवरू शकले नाहीत. यज्ञातला नियम तोडून ते रागात ताडकन म्हणाले-

“जा मी तुला मृत्यूला दान दिलं आहे.”

ऋषिगण घाबरले. मंत्रपाठ थांबले. म्हणाले, “हे काय केलंत वाजश्रवसजी तुम्ही ? नियम तोडलात; रागाच्या भरात तुम्हीं आपल्या पोटच्या मुलाला मृत्यूच्या हवाली केल्याचं म्हणालात. दानाच्या

“जा, मी तुला, मृत्यूला दान दिलं आहे.”

वेळी तोंडून निघालेली गोष्ट सत्य होते. बोललेली गोष्ट तावडतोव करा, नाही तर यज्ञ थांबेल.”... आता काय होणार ?

वाजश्रवसांना आपली चूक कळली. पण...? त्यांना पश्चात्ताप झाला... “हे देवा, रागाच्या भरात मी हे काय बोलून गेलो. आता काय होणार ? ”

त्यांना दुःख झाले, रडू कोसळले. ते आपल्या कुटीत पटकन निघून गेले. यज्ञ थांबला.

विश्ववरा मूर्च्छा येऊन पडली.

नचिकेता कुटीत गेला. आई-वडिलांची ही दशा वघून त्याला फार दुःख झाले.

“..... आपले वडील का दुःखी आहेत, मृत्यूच्या देवतेला माझे दान केले, यात काय मोठं वाईट झालं. मृत्युदेवता तर यमराज आहेत. वडिलांच्या आज्ञेचं पालन करणं तर माझं कर्तव्य ठरेल. यमदेवाकडे गेलो म्हणून काय होणार असं.

मी त्यांच्याही आज्ञेचं पालन करीन. वधू तर यमराज मला कशा आज्ञा करतात ते. . .”

मनात निश्चय करून तो वडिलांना म्हणाला :
“वावा तुम्ही मुळीच दुःखी होऊ नका. गौतम, अरुणी यांचा पवित्र वंश आहे आपला. ते सगळे सत्यवादी होते. तुम्ही तोंडून काढलेले शब्द खरेच होतील आणि ते झालेच पाहिजेत.

मुलाचे हे बोलणे ऐकून वाजश्रवस धाय-मोकलून रडले. म्हणाले, “बेटा, माझ्या हातून फार मोठी चूक झाली रे !”

“दुःख आवरा वावा, तुमचे शब्द मीच खरे करून दाखवतो.”

हा कोणता लोक आहे ?

वडिलांची आज्ञा मानून नचिकेता लगेच पद्मासन घालून बसला. त्याने डोळे बंद केले आणि तो मृत्यूदेवतेचे, यमाचे ध्यान करू लागला. ध्यान करण्यात पुष्कळ वेळ निघून गेला. बाहेरचे सगळे जग तो विसरला.

त्याला अचानक वाटले-आपल्याला कुणी तरी बोलावते आहे. नचिकेत्याने डोळे उघडले. तिथे आश्रम नव्हता. वाजश्रवस नव्हते. यज्ञशाळा नव्हती की ऋषिगण नव्हते. नवे जग होते ते. नवा लोक. सुंदर नगर. समोर विशाल महाल, त्याला सोन्याच्या भिती. हे वधून नचिकेता चकित झाला. त्याला वाटले, आपण कुठं आलो ?

उठून तो समोरच्या महालाच्या मोठ्या दिंडीदरवाज्यापर्यन्त आला. तेथे पहाडासारखे धिप्पाड अंगाचे पहारेकरी उभे होते. काळामिट्ट रंग. मोठमोठ्या मिशा. अक्राळविक्राळ दिसायचे ते. आधी नचिकेता नाही म्हणता थोडा घाबरलाच. पण मोठ्या धैर्याने पुढे गेला आणि त्याने पहारेकऱ्यांना विचारले, “महाशय, आपण कोण आहात ? हा कोणता लोक आहे, कोणते जग आहे हे ? हा महाल कुणाचा ? ”

ते म्हणाले, “अहो, ब्रह्मचारीजी, हे संयमिनी नगर आहे. हा महाल यमराजांचा आहे. आपण कसं येणं केलं ? ”

“अरे वा, यमराजांचा महाल का ? मग मी धन्य झालो. महाशय, मी वाजश्रवस ऋषींचा मुलगा आहे. नचिकेता म्हणतात मला. मी यमराजांना भेटावं अशी माझ्या वडिलांची आज्ञा आहे. अहो, माझ्यावर कृपा कराल का ? कसंही करून यमराजांची आणि माझी भेट घालून द्या.”

तेथील दोघे आत गेले. परत येऊन म्हणाले, “हे महात्मन्, यमराज बाहेर गेले आहेत, कामाला. त्यांना यायला अजून तीन दिवस लागतील. पण महाराणींचं म्हणणं आहे, आपण आत येऊन स्वागत स्वीकारावं.

पण नचिकेत्याने नकार दिला. म्हणाला, “हे मान्यवरांनो, यमराज जे सांगतील तेच ऐकावं अशी माझ्या वडिलांची आज्ञा आहे. त्यांच्या येण्यापर्यंत मी इथंच थांबावं, हेच बरं. तोच धर्म ठरेल.”

इतके बोलून महालापासून काही अंतरावर नचिकेता जाऊन बसला. पद्मासन घातले आणि तो यमाचे ध्यान करीत बसला.

तीन दिवस निघून गेले. नचिकेता ध्यान लावून वसलेलाच होता. खाणे नाही, पिणे नाही. त्याचे लक्ष ध्यानातून उडले नाही. हीच तपश्चर्या. हे वघून देवलोकातील देवसुद्धा थक्क झाले.

तीन वर माग

चवथ्या दिवशी यमराज आले. त्यांना सगळ्या गोष्टी ठाऊक झाल्या. राणी म्हणाली, “घरी आलेल्या पाहुण्यांना उपाशी ठेवणं, योग्य नाही. तुम्ही त्याला पटकन बोलवा.”

नचिकेत्याची तपश्चर्या बघून यमराज खूष झाले. त्याच्या समोर गेले नि म्हणाले, “हे ब्राह्मणकुमार ! ”

त्याने डोळे उघडले. झगझगीत प्रकाशासारखे दिसणारे यमराज त्याच्या समोर उभे होते. त्यांना प्रणाम करून नचिकेता म्हणाला, “हे भगवान यमधर्मा, वडिलांच्या आज्ञेवरून मी इथे आलो आहे. यापुढे मी आपल्याच आज्ञेचं पालन करीन.”

यमराजांनी नचिकेत्याला महालात नेले. उंच आसनावर त्याला बसवले. त्याचे पाय धुतले.

दूध, फळे, मध वगैरे देऊन त्याचा सत्कार केला आणि म्हटले, “कुमार नचिकेता, घरी येणारा पाहुणा हा सगळ्यात श्रेष्ठ देव असतो. माझा पाहुणा म्हणून तू आलास आणि तुला तीन दिवस उपाशी रहावे लागले. मला दुःख होत आहे. क्षमा कर मला. माझ्या या अपराधासाठी मला तू तीन वर माग. मी देईन. इच्छा असेल ते माग.”

नचिकेता म्हणाला. “यमराजा, आपली कृपा आणि थोरामोठ्यांचे आशीर्वाद मिळावे. यापेक्षा माझी दुसरी कोणतीच मागणी नाही. मी आपली आज्ञा पाळावी, अशी माझ्या वडिलांची मला आज्ञा आहे.”

यमराज म्हणाले, “नचिकेता, तू तुझ्या नम्रतेला शोभेल असंच बोललास. पण तुला मी दिलेलं वचन मागे घेऊ शकत नाही. तुला वर मागावेच लागतील. माझी तशी आज्ञा आहे तुला.”

विनम्र होऊन नचिकेता म्हणाला, “राग कुठल्याही माणसाला येणं योग्य नाही. रागात

येऊन मनुष्य वाटेल ते बोलतो; करतो. नंतर त्याला पश्चात्ताप होतो. यज्ञ करताना माझ्या वडिलांनी संयम पाळला असता तर त्यांना दुःख भोगावं लागलं नसतं. शान्त स्वभाव होण्यासाठी मनुष्य संतुष्ट असला पाहिजे. यज्ञाचे काम थांबले आहे. त्यामुळे माझे वडील असंतुष्ट आहेत.”

“ नचिकेत्या, यात काळजी करण्यासारखं काही नाही. एक लक्षात ठेव, तू मरण पावला म्हणून इथं माझ्या घरी आला नाहीस. वाजश्रवस तपस्वी आहेत. त्यांचं वचन खरं करून दाखवायला मी तुला इथं बोलावलं आहे.”

अग्निविद्या

यमराजा, स्वर्गात देव राहतात असं मी ऐकलं आहे. ते निर्भय असतात. त्यांना म्हातारपण येत नाही आणि देवत्व मिळवायला अग्निविद्या शिकणं आवश्यक आहे. म्हणून मला अग्निविद्या शिकवून द्या. एवढी कृपा करा माझ्यावर.”

नचिकेत्याच्या या गोष्टी ऐकून यमराज आश्चर्यचकित झाले—लहानसा हा मुलगा. पण

किती महान विद्या शिकायची याची इच्छा !

यमराज म्हणाले, “ नचिकेता तुझ्यात अपार श्रद्धा आहे. आणि इतकी श्रद्धा असणाराच विद्या शिकायला योग्य असतो. मी तुला अग्निविद्या अगदी जरूर शिकवीन. ”

यमराजाने नचिकेत्याला अग्निविद्या दिली. अखेर म्हणाले, “तू तुझं बुद्धीचं तेज कायम ठेवशील तरच ही विद्या तुझ्याजवळ राहील. वरं, आतापर्यंत मी जे जे शिकवलं ते म्हणून दाखव. ”

नचिकेता असामान्य बुद्धिमान मुलगा होता. एकपाठी. यमराजाने शिकवलेला शब्द अन् शब्द त्याने म्हणून दाखवला. यमराज म्हणाले, “ पुरे झाले. तुझ्या विद्येची आणखी परीक्षा घेण्याची आवश्यकता नाही. तू ज्ञानी झाला आहेस. या आनंदात मी माझ्याकडून तुला एक वर देतो. मी जी तुला विद्या दिली, ती तुझ्या नावानंच— ‘नचिकेताग्नी विद्या’ या नावानं जगात प्रसिद्ध होईल. नचिकेताग्नीची उपासना करणाऱ्यांना देवत्व प्राप्त होवो ! तुला मात्र आपोआपच देवत्व प्राप्त होईल.

इतके बोलून यमराजाने रत्नांची एक माळ नचिकेत्याच्या गळ्यात घातली,

आत्मविद्या

तिसरा वर उरला होता. नचिकेत्याला गुरुकुलाची आठवण झाली. तेथे मेलेली कपिला गाय. आपल्याला झालेले दुःख आणि आचार्यांचे शब्द त्याला आठवले. हात जोडून जो यमराजांना म्हणाला, “धर्मराजा, जगात जे जे जन्म घेतात ते ते मरतात. पाप-पुण्याच्या बळावर अनेक लोक सुख-दुःख भोगतात. शरीर नष्ट होते पण आत्मा अमर राहतो. तो अनेक जन्म घेतो, असं अनेक विद्वान म्हणत असतात. त्याचं रहस्य काय ? या दुःखापासून दूर होण्याचा काही उपाय नाही का ? असेल तर कृपा करून मला सांगा. हीच माझी तिसरी मागणी.”

नचिकेत्याच्या या गोष्टी ऐकून यमराज थक्क झाले. या सर्व गोष्टी तर लहान मुलाच्या समजण्यापलिकडच्या आहेत. ते म्हणाले, “नाही बेटा, आणखी दुसरं काही माग. जगात सर्वश्रेष्ठ

राजमुकुट माग, धन माग, मौल्यवान हिरे किंवा दागदागिने माग. पण तू जे मागत आहेस ती तर आत्मविद्या आहे आणि ती देवदेवतांनासुद्धा कळत नाही. ”

पण नचिकेता आपल्या शब्दावर पक्का राहिला. देवत्व प्राप्त करून देणारी अग्निविद्या मिळाल्यावर आणखी दुसऱ्या सुखाची काय आवश्यकता ? जगातील लोकांच्या भल्यासाठी त्याने आत्मविद्या प्राप्त करायचा दृढ निश्चय केला.

अतिशय नम्रपणे नचिकेता यमदेवाला म्हणाला, “यमधर्मराजा, वर द्यायला आपण वचनाने बांधला गेला आहात. कृपा करून आपण मला आत्मविद्या द्या. ही विद्या देण्यासाठी आपल्यासारखे गुरू इतरत्र कुठेही मिळणार नाहीत.

अखेरीस, नचिकेत्याचा निश्चय बघून त्याला आत्मविद्या देणे यमराजास भाग पडले. त्याच बरोबर यमाने त्याला योगविद्यादेखील शिकविली. देवाचा साक्षात्कार होण्यासाठी ती आव-

श्यक आहे. मानवाच्या कल्याणाची इच्छा मनात धरून यमराज म्हणाले, “कुमार नचिकेता, या जगात मनुष्य जन्म मिळणे हेच तर उत्तम पुण्याचे उत्तम फळ आहे. संतसज्जनांची संगती धरावी, उत्तम विद्या मिळवावी आणि सगळ्यांचे भले करावे हेच खरं पुण्याचं काम आहे. दुष्ट माणसाची संगत करून दुसऱ्यांना कष्ट देणं, दुःख देणं, हे महापाप आहे. वाईट काम केल्यानं दुःख मिळतंच. जो पाप करीत नाही, तोच खरा ज्ञानी पाप करणारा अज्ञानी, असा पाप करणारा अज्ञानी पुनः पुन्हा जन्म घेतो आणि दुःख भोगत राहतो म्हणून म्हणतात—आत्मा अमर आहे. दुःखापासून मुक्त होणं, म्हणजेच मोक्ष आहे. आणि मोक्षाचा रस्ता ईश्वरभक्ती आहे. ईश्वर सगळ्यात मोठा आहे. सर्वशक्तिमान ! परब्रह्म, परमात्मा अशी किती तरी नावानं त्याची पूजा होते. सूर्य, चंद्र, मनुष्य, प्राणी या सगळ्या रूपात ईश्वर प्रकट होत असतो. म्हणूनच आम्ही म्हणतो—ईश्वर सगळीकडे आहे, तो सगळ्यांना समान वधतो. उच्च—नीच असा भेदभाव त्याच्याजवळ नाही.

सगळ्यांचं भलं करणं हे त्यांचं काम आहे. तसंच माणसानंही वागावं. भेदभाव मानू नये. सगळ्यांचं कल्याण होईल, असंच वागावं. तीच देवाची पूजा आहे.

नचिकेत्याच्या बुद्धीत या उपदेशाने ज्ञानाचा सूर्य उगवला. त्याच्या मुखावर तेज आले. अतिशय आनंदाने तो म्हणाला, “यमराजा, आपणास लक्ष लक्ष प्रणाम. नमो नमः”

आणि नचिकेत्याला ज्ञान प्राप्त झाले या शुभ-वेळेला आकाशातून पुष्पवृष्टी झाली.

यमराज म्हणाले, “नचिकेत्या, उठ. आता तू आपल्या वडिलांकडे जा. मिळालेल्या ज्ञानाचा सगळी-कडे प्रसार कर.”

— आणि जगातल्या लोकांना ऐकू जाईल इतक्या मोठ्या स्वरात गर्जत ते म्हणाले—
“उत्तिष्ठत, जाग्रत, प्राप्यवरान्निबोधत”

‘हे जगात राहणाऱ्या समस्त जन हो, उठा, जागे व्हा. ज्ञानी लोकांकडून ज्ञान प्राप्त करून घ्या. चांगला मार्ग कोणता ते ओळखा.

आई-वडिलांजवळ

यमराजाचा हा आवाज सगळ्या जगात घुमला. भारतातल्या तपोवनात पोचला. वाजश्रवस यांच्या यज्ञमंडपापर्यंत हा आवाज येऊन पोचला. आश्रमातले सगळे लोक आकाशाकडे बघू लागले.

वाजश्रवसदेखील बाहेर येऊन बघू लागले. आकाशातून अत्यंत प्रकाशमान असा तेजःपुंज खाली उतरून यज्ञमंडपासमोर स्थिर झाला. त्यातून नचिकेता प्रकट झाला.

“ये बेटा नचिकेता, ये बाळ. मला क्षमा कर” असे म्हणत वाजश्रवस हात समोर करून पुढे धावत गेले आणि त्यांनी नचिकेत्याला मिठी मारली.

विश्ववरा धावून मुलाजवळ गेली.

“बाळा, अरे तुझ्या चेहऱ्यावर हे नवं तेज कुठून आलं बेटा, आणि ही रत्नांची माळ कशी तुझ्या गळ्यात ?

नचिकेत्यानं सगळी कहाणी सांगितली. महर्षींनी नचिकेत्याला अनेक अनेक धन्यवाद दिले. ते म्हणाले, “वाजश्रवसजी, आपण धन्य आहात.

आपल्या पुत्राची तर साक्षात यमधर्मराजांनी प्रशंसा केली. असा पुत्र पोटी येणं हे विशेष पुण्याचं फळ आहे. आपल्या यज्ञाचं फळ दुप्पट झालं. आपल्याला देवत्व प्राप्त झालं. नचिकेत्याने 'नचिकेताग्नी विद्या' मिळवून आम्हा सगळ्यांवर उपकार केले आहेत. आम्हाला तो आता पूज्य झाला आहे.

आत्मविद्या मिळवून बाळ नचिकेता महान ऋषी झाला. त्याची कहाणी वेदात कायम टिकणारी झाली,"

कठोपनिषद

नचिकेत्याची ही कथा आमच्या पवित्र वेद-ग्रंथात आहे. कृष्ण यजुर्वेद हा यजुर्वेदाचा एक भाग आहे. कठोपनिषद् त्याचा एक वेदान्त भाग आहे. नचिकेत्याने यमराजाकडून जे वर प्राप्त केले आणि यमराजाने जो उपदेश केला, तो त्यात दिला आहे. लोक या पवित्र उपनिषदाचे आजही पठन करतात. जगातल्या कित्येक भाषांमधून त्याचे भाषान्तर झाले आहे. फक्त भारतातच नव्हे, तर जगातल्या इतर देशातल्या विद्वान लोकांनीसुद्धा या

उपनिषदावर किती तरी ग्रंथ लिहिले आहेत.

बालऋषी नचिकेता हा जगभर प्रसिद्ध आहे, ही आपल्या अभिमानाची गोष्ट आहे. नचिकेता हा आपल्या भारत देशाचा सुपुत्र आहे.

कठोपनिषदात गुरु-शिष्य ईश्वराची प्रार्थना करतात,

ॐ सह नावतु
सहनौ भुनक्तु
सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु
मा विद्वषावहै ॥
ओम् शान्तिः शान्तिः शान्तिः

तो परमात्मा आम्हा उभयतांचे (गुरु-शिष्यांचे) मिळून रक्षण करो, आम्हा उभयतांचे मिळून पालन करो. आम्ही उभयतांनी मिळून विद्या-सामर्थ्य प्राप्त करावे. आम्हा उभयतांचे अध्ययन तेजस्वी होवो. आम्हा दोघांच्या मनात द्वेष नसावा व मित्रता होई.

BVBK-0401311

BVBK-0401311

